

12. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.

Аннотация

На основенаучной тематической литературы и нормативно-правовых документов проанализировано участие НПО в реализации государственной культурной политики в Украине.

Ключевые слова: НПО, общественные организации, культурные НПО, культурный сектор, культурная политика.

Annotation

In the article on the base of thematic scientific literature and legal documents were analyzed role of NGOs in the implementation of state cultural policy in Ukraine.

Key words: non-governmental organizations, NGOs, cultural NGOs, cultural sector, state cultural policy.

УДК 070(477.54)"1921/1929"

**Катерина Шпакович
(Київ)**

**РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ В ЛІКВІДАЦІЇ
НЕПИСЬМЕННОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена проблемі ліквідації неписьменності серед населення України на сторінках столичної періодичної преси 1920-х рр.

Ключові слова: неписьменність, періодична преса, ліквідація неписьменності.

Періодична преса 1920-х рр. як цінне історичне та достовірне джерело стає корисним для вивчення тогочасних проблем ліквідації неписьменності. На сторінках столичних видань висвітлюються здобутки та прорахунки кампанії з ліквідації неписьменності. Харківська газетна періодика взяла активну участь у ліквідації масової неписьменності та організації лік пунктів.

Із здобуттям державної незалежності України зацікавленість вчених до української преси надзвичайно зростає. Наразі існує ряд праць присвячених даній проблематиці, серед яких слід виділити дослідження В. Гутковського, А. Завадовського, О. Коляструк, О. Коновця, І. Крупського, М. Нечиталюка, М. Романюка, Г. Рудого, Н. Сидоренка, О. Сидоренка.

Мета даної роботи полягає у висвітленні ліквідації неписьменності на сторінках харківської столичної періодики.

Дослідження столичної харківської періодичної преси 1921 – 1929 рр. як історичного джерела дає можливість висвітлити проблему ліквідації неписьменності серед населення України. З перших років радянської влади на території України, правляча комуністична партія розгортаючи культурне

будівництво та прагнучи побудувати нове суспільство зіткнулося з неписьменним населенням. Для розвитку духовного життя суспільства принципове значення мала ліквідація неписьменності, вона ставала одним із першочергових завдань державної політики. У виступах партійних керівників та в партійних документах про це постійно наголошувалось, тому для досягнення своєї мети одним з головних завдань була ліквідація неписьменності серед населення. Уже в 1919 році В. І. Ленін, не зважаючи на скрутну економічну та політичну ситуацію в країні, ставить питання ліквідації неписьменності і 26 грудня 1919 р. підписує історичний декрет – «Про ліквідацію неписьменності серед населення»[1].

21 травня 1921 року було прийнято постанову Раднаркому УСРР «Про боротьбу з неписьменністю». Згідно з постановою все населення Республіки віком від 8 до 50 років, яке не вміло писати або читати, було зобов'язане навчатися грамоті українською, російською або будь-якою іншою мовою. Навчання проводилось безкоштовно. Працівники, які працювали на промислових підприємствах, у дні занять звільнялися від роботи на дві години, із збереженням оплати праці. Для боротьби з неписьменністю дозволялося займати народні будинки, церкви, синагоги, клуби, приватні будинки та приміщення на фабриках та заводах. Громадяни, які не відвідували школу притягалися до карної відповідальності [2].

У доповіді «Нова економічна політика і завдання політосвіт» на II Всеросійському з'їзді політосвіт 17 жовтня 1921 року В. І. Леніна закликав працівників політосвіти в боротьбі з неписьменністю «проявити найбільшу впертість, наполегливість та систематичність» [3], він визнавав, що «Неписьменна людина стоїть поза політикою, її спочатку треба навчити азбуки. Без цього не може бути політики» [4].

Аби зробити громадян активними учасниками будівництва нового соціалістичного будівництва передбачалося не лише навчити неписьменних, писати і рахувати, але і підвищити їхній загальний культурний рівень. Школи письменності мали навчати не тільки писати й читати, але й забезпечувати політичний вплив на свідомість людей, радянські органи влади цілеспрямовано прищеплювали населенню відданість комуністичній ідеології. Курси відкривалися на фабриках, заводах, кооперативних, торгових та профспілкових організаціях, технікумах, училищах, гуртожитках, клубах. У селах – бібліотеках, школах, сільбудах, хатах – читальнях і навіть комунальних квартирах – всюди, де були неписьменні. Вони працювали в усіх містах, містечках, великих селах і навіть хуторах.

Одночасно було розпочато кампанію за лікнеп як у центральній пресі, так і на місцях. Можна сказати, що впродовж 1923 – 1924 р. не було жодної газети в центрі і на місцях, де б не розглядалися питання ліквідації неписьменності. Періодична преса наводила дані, в яких з 1000 чоловік міського населення у віці 18 – 39 років неписьменних 277 чол., а на селі 566 чол., тобто неписьменних на селі в 2 рази більше, ніж в місті[5]. Паралельно з ліквідацією неписьменності радянський уряд цілеспрямовано насаджував населенню відданість комуністичній ідеології. Проблема неписьменності на п.20-х рр. ХХ ст. для столичного Харкова, як і для інших регіонів України стала надзвичайно гостро. Так, значне місце на шпальтах харківських газет посідають матеріали про низький рівень неписьменності серед селян, засуджуються ради та сільські комосередки, органи політосвіти вимагають допомоги у заснуванні лікпунктів. На сторінках періодичної преси Харкова друкуються заклики В. Леніна в боротьбі з неписьменністю[6].

В жовтні 1922 року в Харкові відбулась I Всеукраїнська нарада по ліквідації неписьменності, на якій обговорювались питання перспективи та звіту роботи з ліквідації неписьменності в Україні, доповіді з місць, підготовка та самопідготовка працівників, методи і зміст роботи в школах та пунктах лікнепу тощо[7].

Для координації роботи було створено міжвідомчу Всеукраїнську надзвичайну комісію з боротьби із неписьменністю при Накомосі УСРР («Всеукрграмчека») [8]. Столичні та місцеві газети регулярно висвітлювали питання по наданню грамчеком необхідної допомоги, пропонувала усім зацікавленим організаціям заключати з ними спеціальні договори про сумісну роботу по ліквідації неписьменності[9]. Надзвичайні комісії по ліквідації неписьменності діяли в губерніях, повітах і волостях. Їм допомагали партійні, профспілкові, комсомольські і кооперативні організації. Проводилась повсякденна агітаційно-масова робота, друкувались листівки з закликами до неписьменних та малописьменних швидше опанувати грамоту[10]. За даними комісії, станом на 1923 р. в Україні неграмотних налічувалось 4 млн. 50 тис. [11]. Столичний Харків потребував у кваліфікованих та освічених кадрах, тому для ліквідації безграмотності мали розширитися мережі лікпунктів.

23 березня 1923 року газета «Комуніст» наводить кількість неграмотних 12 млн. чол., з яких 5 – 5, 5 млн. чол. доросле населення. Неграмотних жінок більше 4 млн. У зв'язку з чим кількість лікпунктів була на стільки великою, що бюджет не витримував і лікпункти почали

скорочуватися. Так, на 1 січня 1922 р. – 3.253 лікпунктів, на 1 листопада 1922 р. – 2.329, на 1 січня 1923 р. – 1.360. З них в Харкові знаходиться 99 лікпунктів [12].

У зв'язку із боротьбою з неписьменністю на шпальтах газет ця проблема часто висвітлюється спеціальними республіканськими виданнями «Геть неписьменність», «За культурну революцію», центральними органами «Вісті» та «Комуніст», які випускали спеціальні додатки та рубрики. Досить цікавою є харківська рубрика «Із щоденника ліквідатора неписьменності» в журналі «Радянська освіта», в якій друкуються статті декларативно-теоретичного характеру. Наприклад, подається замітка про принципи навчання писемності на лікпункті головних майстерень південно-західної залізниці у Києві, на власному прикладі ліквідатора аналізується досягнення у боротьбі з неписьменністю [13]. 19 жовтня 1923 р. для допомоги просвітянам створено Всеукраїнське товариство сприяння ліквідації неписьменності (товариство “Геть неписьменність!”), яке очолив Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Г.І.Петровський. Органом цього товариства став двотижневик “Геть неписьменність!” [14]. На товариство покладалося завдання сприяння органам народної освіти в боротьбі з неписьменністю, а також з малописьменністю, воно швидко завоювало авторитет, лави його зростали. Товариство діяло під гаслом «Кожен письменний має навчити грамоті одного неписьменного!». Основною формою учбової літератури в лікпунктах тривалий час була періодична преса – газета «Геть неписьменність!». Про визначальну роль газети «Геть неписьменність!» свідчить її тираж, який сягав від 20 до 40 тис. примірників і виходив двічі на місяць. Згодом товариством було закуплено чимало навчальної літератури.

На початку 1920-х рр. в країні панує паперова криза, з чим вихід абеток з новим політичним змістом ускладнюється, втім, завдяки текстам газети «Геть неписьменність» здійснюється навчання неписьменних. Їх мережа швидко розросталася. Ухваливши рішення про створення товариства «Геть неписьменність», періодика активно його популяризує, в ньому беруть участь партійні та державні діячі, їх публікації в періодиці стають обов'язковими.

За розпорядженням Г. І. Петровського харківські газети «Вісті ВУЦВК» від 1 листопада 1923 р., «Комуніст» від 2 листопада 1923 р. та «Селянська правда» від 4 листопада 1923 р. опублікували його статтю «Боротьба за культуру» з закликом до інтелігенції України взяти участь у роботі товариства [15].

Кінцевим строком подолання неписьменності було оголошено 1927 рік [16]. Аби ліквідувати неписьменність до 10-х роковин Жовтневої революції це питання обговорювалося на сесії ВУЦВК у листопаді 1923 року. На ній було встановлено два терміни «остаточної ліквідації неписьменності»: для членів сільрад, профспілок, комнезамів та допризовної молоді – до 1 травня 1925 р., для решт працездатного населення – до 7 листопада 1927 р.

В харківській газеті «Пролетарій» від 22 листопада 1921 р. було опубліковано статтю, в якій пропонувалося для прискорення ліквідації неписьменності задіяти певні міри, а саме заборонити вступ у шлюб, відмовити в деяких правах, виключити з профспілки [17]. Втім, всупереч намаганням влади проблема неграмотності залишалася актуальною і надалі, і розв'язати це питання до 10 річниці Жовтня не вдалося. Адже лікпункти безперервно поповнювалися підлітками, які раніше не потрапили до школи соціального виховання [18].

На XI Всеросійському з'їзді рад у 1923 р. наголошувалося, що всі члени профспілок повинні подолати неписьменність до кінця року, тому в Харкові розвернули широку мережу лік пунктів. Особлива увага періодичної преси до проблеми неписьменності мотивувалася тим, що профспілки надавали періодиці особливу роль в боротьбі з неписьменністю. Так, пленум культвідділу Харківської губпрофради постановив провести в харківській газеті «Пролетарій» агітаційну кампанію по ліквідації неписьменності серед членів профспілок [19]. До письменних членів профспілок передбачалася система заохочень, а саме вступ до учбових закладів, видача театральних квитків, газет тощо [20].

Багато місця газети відводили темі по залученню неписьменного населення до навчання, передбачалося нетрудове населення, яке не бере участі у ліквідації неписьменності обкладати податком [21]. Більшість харківських статей стосувалися ліквідації неписьменності серед працівників. Так, в статті харківського «Комуніста» зазначалося, що «важливо провести першу половину кампанії – ліквідацію неписьменності серед організованого пролетаріату, адже друга її половина – робота серед неорганізованого пролетаріату буде мати якісних агітаторів за письменність – раніше неписьменних» [22]. На допомогу малописьменним харківська газета «Селянська правда» опублікувала абетку, основи арифметики та методичні вказівки по їх вивченню [23].

Особливу увагу харківська преса приділяла проблемі недостатньої кількості вчителів, закликала насамперед сільську інтелігенцію та студентів

активно брати участь у боротьбі з неписьменністю. Слід відзначити унікальну роль періодики у ліквідації неписьменності, адже саме преса детально друкувала методи навчання дорослих, знайомила з найбільш зрозумілою навчальною літературою [24]. На допомогу неписьменним рекомендувалося залучати часописи для читання та обговорення прочитаного. Для вчителя часопис стає корисним для студіювання різних галузей знань [25].

Висновок. Таким чином, столична тогочасна преса відіграла особливу роль у подоланні проблеми з ліквідації неписьменності, брала активну участь у допомозі та сприянні розвитку письменного населення України, а також сприяла ліквідації масової неписьменності та організації лікпунктів.

Джерела та література

1. Ликвидация неграмотности. Указатель постановлений партии и правительства (1919-1939 гг.). – Лениздат. – 1940. – С.3
2. Культурне будівництво в Українській РСР: Зб. докум. – К.: Наукова думка, 1960. –Т.1. – С. 120 – 121.
3. Ленін В.І. Нова економічна політика і завдання політосвіт: Доповідь на II Всеросійському з'їзді політосвіт, 17 жовтня 1921 р./ В.І. Ленін // Повне зібр. творів. – Т.44. – С. 166.
4. Ленін В.І. Про ідеологічну роботу. – К., 1966. – 423 с. – С.161.
5. Воронець А. Етапи ліквідації неписьменності серед дорослого населення України. – Радянська освіта. – Харків, 1925. – № 2. – ст.46
6. Малеча Н. Ленін В. і ліквідація неписьменності // Радянська освіта. – Харків, 1924. – Ч. 1-2.
7. Хроника социалистического строительства на Украине (1921 – 1925 гг.). – К., 1989. – С.85
8. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України. – К.: Україна, 1993. – С.232-233
9. Вісті ВУЦВК. – Харків, 1923. – 15 серпня
10. ЦДАВОВ України. – Ф.166. – Оп.5. – Спр.407. – Арк. 174.
11. ЦДАВОВ України. – Ф.539. – Оп.1. – Спр.1346. – Арк. 5 – 9.
12. Комуніст. – Харків, 1923. – 23 березня.
13. Левантовська Х. Із щоденника ліквідатора неписьменності. – Радянська освіта. – Харків, 1924. – №1-2.
14. Литвин В.М. Історія України (у 3 – х томах). – Том III. Новітній час (1914 – 2004). – Книга перша/ В. М. Литвин. – К.: Альтернативи, 2005. – С.360
15. ЦДАВОВ України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.969. – Арк. 245.
16. Півторадні В. Червоним шляхом революції. – Вітчизна. – 1967. – № 1. – С.155 – 161.
17. К кампанії по ликвидации неграмотности. – Пролетарій. – Харків, 1921. – 22 листопада
18. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.3. – Спр.1399. – Арк. 61 – 64.

19. ДАХО. Ф.1092.– Оп.1.– Спр.119. – С. 6 – 7.
20. ДАХО. Ф.1092. – Оп.1. – Спр.119. – С.43.
21. ДАХО. Ф.845.– Оп.3.– Спр.2700. – С. 31
22. Воронец А. Неотложная задача. – Комуніст. – Харків, 1924. – 10 жовтня.
23. А. П. Грамотний, навчи неграмотного. – Селянська правда. – Харків, 1921. – 21, 28 грудня; 1922. – 7 січня, 10, 15, 24 лютого.
24. Що читати робітникам по ліквідації неписьменності. – Комуніст. – Харків, 1923. – 5-6 січня.
25. Підгірненська Ц. Завдання й методи ліквідації неписьменності на селі. – Радянська освіта. – Харків, 1923. – Ч.І.

Аннотація

Стаття посвячена ліквідації неграмотності среди населення України на страницах столичной периодической пресси 1920-х гг.

Ключевые слова: неграмотность, периодическая пресса, ликвидация неграмотности.

Annotation

The article is devoted liquidation of illiteracy among the population of Ukraine on the pages of the capital periodic press 1920th

Keywords: illiteracy, periodic press, liquidation of illiteracy.

УДК 373.3+352/354: 94«1864–1868»

Інна Яременко

(Київ)

**НАРОДНІ ШКОЛИ ТА ВЧИТЕЛЬСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
В ПЕРШІ РОКИ ПІСЛЯ РЕФОРМ 1864 р.**

Проаналізовано вплив земської та освітньої реформ 1864 р. на розвиток системи народної освіти у Російській імперії. Основу увагу акцентовано на формуванні категорії земського вчительства у перші пореформені роки (1864–1868).

Ключові слова: вчитель, земство, земська діяльність, Російська імперія, правовий статус, Міністерство народної освіти.

Стан розвитку шкільної освіти в сучасній Україні обумовлює необхідність здійснення ефективних та продуманих реформ, які б спиралися на новітні педагогічні та управлінські досягнення. Важливість вказаної проблеми підтверджується об'єктивними обставинами та відповідними громадськими й політичними дискусіями останніх років. Далеко не останнє місце в них займає питання збільшення фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі, й викладацького складу. Його вирішення потребує, поряд з іншим, напрацювання історико-теоретичної бази для уникнення випадків нехтування суспільно-політичними та культурно-освітніми особливостями вітчизняного континууму. Зважаючи на це,